

csillag kötelező viseletének kezdőnapja) a magyar katonaság is az SS-ek nyomdokaiba lépett az őket érdeklő javak elkobzása tekintetében.

Bihar vármegyében és Nagyváradon is a helyi hivatalnokok fogantatották a zsidóellenes intézkedéseket a fővárosból, illetve az április 30-i nagyváradai értekezleten megkapott irányelvek szerint. Az értekezleten többek között Endre László, Gyapay László, a város polgármester-helyettese, valamint helyi rendőr- és csendőrtisztek vettek részt. Szakértő tanácsaival Theodor Dannecker SS-Hauptsturmführer, az Eichmann-féle Sonderkommando képviselője látta el őket. Mint egyebütt, itt is megbízták a zsidó vezetőket a városban élő zsidók részletes névsorának összeállításával.

A gettósítás május 3-án vette kezdetét a városban. Három falragasz hirdette meg az akciót az előző napon Gyapay aláírásával. Ez a nagyvárági, opportunistá ember nem sokkal azelőtt lépett Soós István polgármester helyébe, aki – tisztességes hivatalnok lévén – állítólag azért mondott volt le, mert nem kért részt a zsidóellenes megmozdulásból.⁷⁴ Az egyik falragasz a helyi gettó létesítését rendelte el, a másik korlátozta a zsidók mozgását, s a harmadik felszólította a keresztény lakosságot, hogy három napon belül, internálás terhe mellett, szolgáltassa be a nála elhelyezett zsidó javakat és értéktárgyakat. Még fenyegetőbb hangú felszólítást adott ki e tárgyban Gyapay május 14-én.⁷⁵

Nagyváradon tulajdonképpen két gettó volt: az egyik a város zsidó lakossága számára – ebben kb. 27 000-en éltek. A nagy ortodox zsinagóga és a Nagypiac környékén létesítették, nyugati határa a Mezei Mihály utca, északi határa a Kapucinus utca és a Mussolini tér, keleti határa a Frangepán K. utca, a déli pedig a Szeptember 6. és a Tompa Mihály utca volt. A gettót fakerítés övezte, egyetlen kapuja a Kapucinus és a Zárda utca sarkán nyílt. A másik gettó, amelyet a Bihar vármegye községeiből származó közel 8000 ember számára létesítettek, a városi majorban és a Mezey-fatelepen, illetve a körül volt. Ide mintegy 8000 zsidót hoztak be a környező településekről, így Biharpüspökiből, Diószegről, Élesdről, Érmihályfalváról, Fugyivásárhelyről, Margittáról, Mezőtelegről, Nagybárodáról, Nagyszalontáról, Szalárdról és Székelyhídről.⁷⁶ Ahogy más kisebb településeken, a zsidók e helységeken is először a helyi zsinagógákba vagy más „alkalmas” helyszínekre kerültek, ahol alaposan átvizsgálták, megmotozták őket, és csak azután szállították át őket Nagyváradra.⁷⁷

A gettósítás és a fosztogatás irányítója Bihar vármegyében Péterffy Jenő csendőr alezredes, a nagyváradai csendőr tanzászlóalj parancsnoka, Paksy-Kiss közeli munkatársa volt. A nagyváradai gettósítást közvetlenül Gyapay László polgármester-helyettes irányította, akit éppen akkor neveztek ki a lemondott polgármester helyére. Egyik legközelebbi segítőtar-